

da marsikaterega vprašanja ni še niti prav registrirala in še toliko manj razčistila. Pričujoča knjiga je zagotovo dobrodošel prispevek k taki diskusiji. Toda pri tem je treba vendarle opozoriti, da se avtorica (ki je sicer upoštevala širok izbor relevantne strokovne literature, pretežno angleške in ameriške, vendar seveda tudi avtorje, kot so Ingarden, Jauss ali Iser) v glavnem ni spuščala k "primarnim" vprašanjem branja ali razumevanja, kot jih razkrivata npr. fenomenologija ali hermenevtika, ali pa jih je le nakazala. Toda če svojih konceptov ni vselej "apodiktično" utemeljila, je v svojih spisih toliko lažje vzdrževala živo napetost med čisto praktičnimi vprašanji aplikacije in utemeljitvijo konkretnih tez, navodil in zahtev v sistematični teoriji branja in razumevanja. Napetost in hkrati vzajemnost med tema vidikoma je po mojem mnenju ena najzanimivejših razsežnosti knjige *Bralec in književnost*.

Igor Zabel

Marko Juvan
IMAGINARIJ KRSTA V
SLOVENSKE LITERATURE:
MEDBESEDILNOST
RECEPCIJE

Ljubljana, Revija Literatura, 1990

Juvanov knjižni prvenec je prvi samostojni založniški projekt revije *Literatura*, ki se, kot kaže, pripravlja na izdajanje serije z združevalnim naslovom *Novi pristopi*. Gre za izvorno zasnovano, obsežno raziskavo o medbesedilnosti, tj. intertekstualnosti recepcije Prešernovega *Krsta pri Savici* v slovenski literarni produkciji od sredine prejšnjega stoletja do današnjih časov. Knjiga je nastala na podlagi nekoliko predelane magistrske naloge in je torej delo z znanstvenimi ambicijami, realizirano z vso potrebno akribijo in

ustreznim strokovnim instrumentarijem. Posamezna poglavja so bila večinoma že objavljena v strokovnem revijalnem tisku. Glede na to bi pravzaprav lahko izšlo v katerikoli drugi znanstveni ediciji, vendar kljub temu prinaša v artikuliranje scientistično-humanističnega žanra na Slovenskem nekaj novosti, ki nemara najbolj izrazito resonirajo ravno z intelektualno klimo okrog *Literature*.

Med te novosti najprej sodi zelo poudarjeno reflektiranje lastne subjektivne 'vtkanosti' v razpravo, zagotovo povezano s postmetafizično postmoderno 'kondicijo', z aktualno literarnoteoretsko, širšo kulturološko in filozofsko problematiko 'osemdesetih let'. Opira se na (v reviji) široko diskutirano, a tudi v diskurzu prakticirano pluralno koncepcijo resnice, ki izpostavlja problematičnost vseh metafizično fundiranih hierarhij, apriornosti in determinizmov, vključno s subjektno-objektnimi relacijami. Zlasti ob slednjih in sploh ob vprašanju subjekta se je generacija okrog *Literature* mogla navezati tudi na dovolj profilirano domačo filozofsko misel in novejšo teoretsko produkcijo, npr. na fenomenološko hermenevtično refleksijo, prisotno pri nas vsaj od Dušana Pirjevca prek njegovih učencev in nadaljevalcev (njegovi predhodniki seveda niso upoštevani), ali na materialistično althusserjansko, strukturalistično, psihoanalitično lacanovsko in kasneje postmarksistično, a tudi še v druge smeri iščočo delovanje *Problemov in Analecte* — ne glede na glasno izražene generacijske antagonizme.

Zahteva in potreba po reflektiranju interpretovega mesta v analizi, ki jo je poststrukturalistično vrenje tako odločno potisnilo na površje, je torej v domačih logih že imela dovolj podlage za lažje oprijemanje. Pri Juvanu se navzven kaže v opuščanju nevtralne neosebности ali akademsko suhoparnega kolektivnega subjekta in v dosled-

nem prvoosebne samooznačevanju. To je najbolj opazno v uvodnih pasusih poglavij s pretežno dispozijsko funkcijo, ko pojasnjuje ter komentira razporeditev snovi, večkrat pa tudi v opombah. Toda intimno osebno izhodišče, v katerem so opisani zasebni razlogi in spodbude za ukvarjanje s to konkretno problematiko (prim. str. 13 — 14), pač ne uvaja literariziranega leporečja, prežetega z elegičnostjo, trpko melanholijo, blago patetičnostjo ali strastno etno-etično prizadetostjo kot nekaterimi možnimi klišeji esejiziranja svetovnonazorsko kontroverznih 'velikih zgodb' nekega naroda in njegove kulture. Osebna perspektiva in subjektivizacija je sicer pomembna, vendar je ne prelije v esej, temveč jo nadgradi v razbiranje vseh sooblikujočih dejavnikov lastnega metaliterarnega početja, vključno s samopremislekom osebne umeščенosti v konkreten čas in prostor, ki je obenem tudi kronotop slovenske literarne vede. Težišče njegovega navora in prizadevanja — vitalistični toni kljub vsemu jasno prevladujejo — je torej usmerjeno predvsem k preoblikovanju, izdelavi in izpopolnjevanju pojmovnega instrumentarija in k demonstiranju njegove uporabnosti v 'sistemu nacionalne književnosti'. S tem je pravzaprav vzpostavljena značilna pragmatična dvovalentnost, pravzaprav večvalentnost, ki jo avtor ponavlja na ključnih mestih in vzdržuje na različnih ravneh knjige. Toda pri svojem polilogu s poststrukturalistično in strukturalistično oz. semiotično fundirano tekstonlingvistično paradigmo (avtor npr. operira z ravninami, nivoji, sistemi itd.), z recepcijsko teorijo, klasičnimi disciplinami filološke stroke in tradicionalnimi teoretskimi implikacijami (uporablja npr. "širše" in "ožje" pojme, "zunanje" in "notranje" vidike), se skuša Juvan obvarovati nekritične eklektičnosti tako, da teoretske spoje pač označi

in običajno posebej reflektira (prim. str. 16, 28, 42, 50 — 51 itd.).

Naslednja novost, prav tako specifično povezana z Literaturo in z njenim odpiranjem postmodernih temam, je sam izbor problematike in vpeljava intertekstualnosti, torej enega osrednjih teoremov 'modnih' orientacij, v osrčje slovenistike ter konstituiranje medbesediloslovja kot pomembne variante sekularnih (izraz je izposojen od Saida¹) postpozitivističnih teženj v slovenski literarni vedi. Po Saidu, vidnem ameriškem literarnem teoretiku poststrukturalistične orientacije, ki se je uveljavil kot njen glasnik in kot polemičen nasprotnik derridajevskega vala, ahistorističnih teženj *New Criticisma* in apolitičnega akademizma vseh vrst, sekularna literarna veda nasprotuje 'avtonomnemu' pojmovanju literature. Poudarja namreč povezanost tekstov z eksistencialnimi dejanskostmi človeškega življenja, politiko, družbo in historičnimi dogodki, z vsem, kar predstavlja njihovo "posvetnost". Vendar pa se Juvan na Saida navezuje selektivno; navdihuje ga predvsem kritika kavzalnosti, historicističnega vzročno posledičnega determinizma, ki ga je skušal Said metodološko prenoviti in nadomestiti z nekakšnim antisistemom, mrežo referenc, s sproščenim asociiranjem v območju "posvetnosti" teksta, manj pa njegova polemična ostrina ali politična angažiranost.

Toda za kaj v knjigi pravzaprav gre? S podnaslovom k *Imaginariju Krsta v slovenski literaturi* avtor sam postavlja medbesedilnost recepcije kot osrednji predmet svoje raziskave. Medbesedilna analiza naj omogoči razgrnitev, evidentiranje in obdelavo modalitet recepcije *Krsta pri Savici* kot literarne predloge v številnih in raznolikih literarnih metabesedilih (pologah), nastalih do danes. Temu se posveti v najdaljšem, šestem poglavju knjige, kjer so v seriji

analiz posameznih medbesedilnih navezav obdelane "raznovrstne medbesedilne strategije, interakcija med ustvarjalci različnih časov, možnost za neprestano modificiranje smisla ključnega besedila v dialoškem prostoru kulture ter načini, ki so ga vedno znova vračali v obtok." (Prim. str. 116.) Obravnavana besedila različnih žanrov in avtorjev od Mencingerja, Penna, Jenka, Jurčiča, Levstika, Zakrajška, Župančiča, Kristana, Faturja, Gradnika, Jarca, Antona Vodnika, Tauferja, Snoja, Malenškove, Simčiča, Smoleta do Blatnika, Gradišnika in Rupla so smiselno grupirana (delno kronološko, po nasprotjih, žanrskih podobnostih ali še kako drugače) in povezana v širše sklope, ki hkrati še nakazujejo diahrono razvojno linijo niza medbesedilnih navezav, končno izrisano v sedmem, sklepnem poglavju knjige.

Svojega osrednjega opravila pa se avtor loti šele po temeljiti teoretski in metodološki pripravi. V prvih treh poglavjih najprej eksplicira, razvije ter z vzorčnimi primeri ponazori kasneje na medbesedilnem nizu uporabljeno mrežo pojmov. Uvodnemu historiatu pojma intertekstualnost sledi kritični pretres aktualne teoretske produkcije s tega področja, še najtesneje spete s poststrukturalistično paradigmo, vendar pa — kot je v Juvanovi postavitvi problema izrecno poudarjeno — intenzivno dialogizirajoče z različnimi semiotičnimi usmeritvami in tudi tradicionalnimi akademskimi filološkimi "arhivi". V primerjavi z zgodnejšo razpravo *Književne odnose v poeziji Vena Tauferja* (Slavistična revija, 1985, št. 1), kjer je kljub ožjemu spektru obravnavanih medbesedilnih oblik že posegel na to področje in se poleg specialnih študij naslonil zlasti na semantiko Ogdena in Richardsa, gre tu že v zasnovi za obsežno razširitev in dopolnitev.

Dilemo med globalno in filozofsko koncepcijo intertekstu-

alnosti in raznolikimi izrazitejšimi konkretizacijami, primernimi za urejanje in opisovanje, med antisisitemom in sistemom, rešuje v drugem poglavju v prid sistemu, toda s pomembnim dekonstrukcijskim korektivom: s pomočjo šestih kvantitativnih in kvalitativnih kriterijev, povzetih po Manfredu Pfistru, je pri deskripciji in klasifikaciji medbesedilnih pojavov mogoče dovolj rafinirano in nedogmatsko naravnati optiko na generalnemu pogledu morda nezanimive ali samoumevne, toda empirično obstoječe in prepoznavne nianse v njih. Omogočijo mu preciznejšo terminološko izdelavo, vendar hkrati dopuščajo prelivanje (pre)togih kategorij.

V obeh prvih poglavjih in tudi sicer je avtorjeva lastna navezovalna strategija pri obravnavi teoretičnega korpusa interesno obarvana, hoté in premišljeno pristranska, prilagojena pragmatičnim intencijam dela. To velja tudi za tretje poglavje (prim. str. 62), v katerem razgrne svojo, izvirno sintezo "medbesedilnih odnosov, oblik in vrst", organizirano v tri sklope. V njih obdela gradivo, predloge, "material" raznih navezav, sistematizira osnovne načine tekstualnih navezav in nato prikaže sintaktične in semantične vidike vgrajevanja v pologe. Med potencialne predloge niso vključena le posamična besedila, temveč tudi protosistemi, različni žanri in konvencije, po drugi plati pa še elementi in relacije. Tri možne načine navezav, opisovanje, prenašanje in posnemanje (in njihov preplet) vzpostavi s kontaminacijo in terminološko interferenco Genetta in Lachmannove.

Nemara najbolj presenetljivo je uvajanje tročlenja, dodatek vmesnega člena, ki posreduje med predlogo (prototekstom) in pologo (hipertekstom), vpeljava pojma in tekst ali s slovenskim ustreznikom medbesedilje, ki ga povzema Juvan po Toropu. V tako kompleksni artikulaciji plastenja tekstnih nano-

sov, permutacij in metamorfoz se zdi medbesedilje prosti tek intertekstualnosti, dodatna naprava za počasno snemanje raznosmernih medbesedilnih procesov, področje intersekcije vseh mogočih ideologij, neevklidski prostor plurilingvalnega vrvenja, avtentično kotišče raznoterih, še neinventariziranih smislov, skratka pravo kraljestvo bralčeve literarne kompetence. Skepsa, češ saj se pomensko vgrajevanje pri medbesedilju tako razkriva v odnosu do pologe, pomisleki, če ne gre vendarle za podvojitev vsega, kar se sicer dogaja v pologi sami oziroma z njo, so verjetno upravičeni. Za sistem bi bili vsekakor precej neprijetni. Toda če se te rešitve (prim. pogl. 3.4.1 — 3.4.3, str. 69 — 72) s teoretske plati zdijo nekoliko nejasne, še ne dovolj razvite in dodelane, vendarle hranijo zanimiv, svež potencial; prek različnih kanalov, prek dolga recepcijski estetiki oz. teoriji bralčevega odziva, prek podgrajevanja lastnih teoretskih iskanj v navedeni zgodnji razpravi in navezave na Piercea itd. dejansko iščejo stik s hermenevtiko. V bistvu pravzaprav vsebujejo zametke teorije medbesedilnega razumevanja, sekularne intertekstualne hermenevtike, in hkrati odstirajo pogled v avtorjevo interpretacijsko analitično delavnico, operacionalizirano v šestem poglavju knjige.

Mrežo dopolnjujejo kvalifikatorji in kvantifikatorji načinov pomenskega vgrajevanja medbesedilja v pologo: avtor razlikuje interakcijsko ali diferenciacijsko navezovanje, metonimično, metaforično izotopijo in neizotopično montažo ter mestovno ali celovito razporeditev. Sledi še tipologija stalnih medbesedilnih oblik in vrst, klasificirana glede na obseg medbesedilja.

V vsebinskem smislu je odnose različnih avtorjev do pesnitve in načina njenega sprejemanja v slovenskih literarnih metabesedilih pomembno sooblikovalo dejstvo,

da je *Krst* skupaj s Prešernom že v drugi polovici 19. stoletja prišel v nacionalni kanon in postal (ter do danes ostal) del nacionalne klasike, mitski tekst, oziroma — kot predlaga Juvan — ključno besedilo. V četrtem in petem poglavju skuša zato v najboljši maniri sekularno orientirane literarne stroke izjemni status besedila demistificirati, racionalno pojasniti in zlasti pojmovno bolj opremiti, kot je bilo doslej mogoče naši literarni vedi, ki mu nudi delovno izhodišče (prim. pogl. 4.1 in 4.2, str. 80 — 86). V sistemu slovenske literature, kamor ga umesti, skuša poiskati tako kontekstualne kot tekstualne razloge zanj. Ti so delno estetsko umetniške narave (temeljnost, optimalnost, resonančnost) in "odvisni" od bralčevega sprejema v procesu branja. Juvan jih še podrobneje členi na ambivalentnost, litotičnost, 'nekonsistentnost' in polisemičnost ter jih ponazori s primeri v tekstu. Vendar pa niso avtonomni, ker tudi sistem sam ni avtonomen. Komunicira namreč "z ostalimi literarnimi in neliterarnimi semiotičnimi sistemi, ki ga tudi prečijo", čeprav očitno ohranja relativno avtonomnost, oziroma "relativno kontinuiteto" (prim. str. 87). Status ključnega besedila torej *Krstu* podeljujejo tudi zunanje spodbude, elementi posvetnosti, kot so npr. trajnejše strukture zgodovinskega procesa, ponovljive mentalne strukture vedenjskih vzorcev, strukture zgodovinskih in političnih dogodkov in družbenih razmerij. Kanonizacija je obenem refleksiven proces, saj jo vzvratno vzpostavlja ravno tisti niz medbesedilnih navezav, ki ga je sama sprožila.

A to je le bolj površinski opis Juvanove razprave. Pri podrobnejšem pogledu v avtorjevo specifično pragmatično sintetiziranje in interferiranje domačih (slovenističnih in komparativističnih) literarnovednih dosežkov s tujimi teoretskimi spodbudami si je mogoče pomagati tudi s Saidovimi

“koncepcijami” filiacije in afilijacije. To sta pravzaprav metafori, kajti ko skuša Said z njima izraziti kompleksnost razmerja med teksti in svetom, ju dejansko uporablja v več kontekstih, na več ravneh. Čeprav so relevantne tudi njune prvotne antropološke in biološke konotacije, npr. odnos oče — sin, generacijski konflikt, adoptivno sorodniške vezi itd., je pomembnejši njihov transfer na literarne, kulturne, družbene procese in zgodovinske dogodke, ki vsebujejo elemente ponavljanja in kontrastnega zasuka, antitetičnega obrata. Tem je potrebno poiskati tudi metodološke ustreznike. Za moderne čase je bolj značilno afilijacijsko navezovanje, svobodno asociiranje in horizontalno druženje vseh segmentov posvetnosti, vendar pa se v kulturnih procesih afilijacija tesno povezuje s filiacijo.

Resnici na ljubo je treba povedati, da se Juvan na Saida naveže predvsem afilijacijsko, nekako v duhu že prej omenjene pragmatične dvojnosti, oziroma polivalentnosti. Sprejme zlasti kritiko avtonomije teksta in njegovo pripadnost “posvetnosti”, toda hkrati se pred prevelikim vdorom le-te vseeno varuje z omejitvijo svojega predmeta na literaturo. V tem kontekstu je mogoče samokritično misel o literarnozgodovinski “oporečnosti” lastnega dela vendarle razumeti kot posredno, diplomatsko formulirano metodološko afilijacijo: “(...) za izčrpno in literarnozgodovinsko neoporečno ‘zgodovino učinkovanja’ Prešernove verzne povesti bi moral postoriti še marsikaj — obdelati res vsa literarna in paraliterarna besedila, ki se nanašajo na *Krst*, in nabrati številne empirične, zgodovinske podatke za boljši prikaz njihovih sprejemalnih dispozicij ipd.” (Str. 15.)

Tloris filiacijsko-afilijacijskega razmerja s slovensko literarno vedo dobi prve obrise že v “pred-

zagovoru”, ko avtor postavi prve podrobnosti in razlike med teorijo intertekstualnosti in tradicionalnimi disciplinami literarne vede, npr. tematologijo, tekstologijo, primerjalno literarno zgodovino. V primerjavi z njimi gre za bolj kompleksno in precizno ekspliciranje na verbalno raven osrediščenih ter z njo posredovanih stilnih, vrednostnih in ideoloških premen ‘motivov’ ter za razklenitev filiacijske linije, kar se kaže kot premestitev poudarka s časovno prvih besedil kot aktivnega izvoda za kasnejša navezujoča dela na interesno navezovalne strategije prav teh (prim. str. 14).

V prvih treh poglavjih sili v ospredje afilijacijska navezava na pretežno tuji korpus teoretičnih del. Vendar pa se mu poststrukturalistična paradigma, na katero se najprej priključi, kmalu pokaže pomanjkljiva ali vsaj premalo pretanjena. Že v prvem poglavju jo dopolnjuje s filiacijo z bolj nomološko, znanstvenotvorno semiotiko in še z drugo tradicijo akademskih literarnih ved. Toda v istem poglavju hkrati spet predvidi tudi možnost dekonstruiranja, razvezovanja vzpostavljenih opozicij, če je zanj dana opora v literarnih tekstih. Podobno v tretjem poglavju taksonomijo intertekstualnih “odnosov, oblik in vrst” kontaminira s svojevrstno hermenevtiko, s čimer se pravzaprav izmakne preveč pravoverni filiaciji strukturalistično/semiotične metodologije. V načinu segmentacije prvin in v “drsečem oblikovanju odnosov pa je morda tudi nekaj resoniranja z domačo, ocvirkovsko tradicijo.

Filiacija in afilijacija domače literarne vede je izrazitejša v naslednjih poglavjih. V četrtem se vztrajno prepletata, saj avtor kljub kritičnim pridržkom njenih ugotovitev ne zavrhne, temveč jih skuša tvorno vgraditi in upoštevati čimveč koristnega materiala. Omeji se sicer le na določen izsek, na strokovno še neovrednotene literar-

nozgodovinske in publicistične spise Borisa Paternuja, Janka Kosa in Franceta Bernika o *Krstu pri Savici*; nekatere njihove ugotovitve delno povzame, delno pa preformulira in dopolni. Afiliacija se zlasti razcveti ob vprašanih kanona, oziroma kanonizacije in simbolizacije, ki vključuje tudi fiksijsko simbolizirane ekvivalente posvetnega sveta, in je torej bliže sekularni kot npr. duhovnozgodovinski predstavi naveze literarnega razvoja z zgodovinskim procesom. Pač pa je v petem poglavju spet izrazitejša filiacija, tokrat na literarno stroko kot institucijo, saj avtor izhaja iz naslednje, scientistično zveneče samoomejitve: "Meni tu ne gre za še eno, najmanj za pravilno interpretacijo, ampak le za poskus opredelitve tekstualnih in kontekstualnih pogojev Prešernove pesniške besede za generiranje različnih figur interpretacije." (Str. 103.)

Tudi šesto poglavje je prilagojeno avtorjevim pragmatičnim intencijam, saj predstavlja filiacija in afiliacija literarnozgodovinskih, celo duhovnozgodovinsko fundiranih pojmov (kot so npr. romantika, postromantika, naturalizem, nova romantika, postsimbolizem, modernizem) in drugih povezanih segmentov vedenja in znanja s področja stilistike, literarne teorije, kulturne zgodovine, antropologije, filozofije itd., poleg intertekstualnosti in specifične razmerja do kanoničnega teksta kot takega, tretjo pomembno nit, s pomočjo katere so spletene analize mikro- in makrostrukturne ravni posameznih literarnih polog.

V sklepnih sintezi je po strnjem povzetku "formalnih" mehanizmov, s katerimi literatura nastaja iz literature" (prim. str. 232 — 239), ob prehodu k odkrivanju stalnic, invariant v relativni meta-komunikacijski kontinuiteti *Krstove* medbesedilne serije filiacijsko-afiliacijsko razmerje celo izrecno

tematizirano: "Ključno besedilo pa ni le eden od otrok metakomunikacije, kontinuitet in konstant (nacionalnega) literarno-kulturnega sistema, ampak tudi eden od očetov: drobci njegovega zdrobljenega zrcala so označevalna semena, ki že poldrugo stoletje osmišljajo in spodbujajo simbolizacijske poganjke na novo nastajajočih literarnih del..." (str. 241). Imaginarij *Krsta* kot rezultat in dejavnik se trajno napaja iz kontinuitete zgodovinskih procesov, in z amalgamom zgodovinskega položaja malega, nedržavotvornega naroda, občečloveških "bazičnih" eksistencialij in mentalnih struktur, sooblikovanih z narodovo usodo, navdihuje vedno nove in specifične, individualne avtorske odzive. Avtor naposled ujame obravnavani medbesedilni niz v mrežo afiliacijskih zvez obeh razvojev in ga asociira z ustreznimi družbenimi, širšimi kulturnimi in zgodovinskimi referencami, med katerimi spet ne zanemari zgodovine idej.

Svoj krst opravi Marko Juvan — če se temu lahko tako reče — v visokem slogu. Skoz izrazito osebno sito razprede bogato znanstveno misel, s kreativnim odnosom do vseh tradicij, iznajdljivim iskanjem po njihovih "arhivih", s kompleksnostjo ponujenih rešitev in spretnostjo povezovanja pa izkazuje odlike, zaradi katerih je njegovo knjigo, kljub nekoliko motečim ponavljanjem, smiselno tudi večkrat vzeti v roke. In si seveda želeli, da bi se ji bolj godilo kot tistim lepim, čednim, belim bukvam v ljubljanskih bukvarnicah, na katere ironično namiguje Mencinger v *Vetrogončiču*.

¹ Prim. Edward W. Said: *The World, the Text and the Critic*, London, Boston, Faber & Faber, 1984 (1. izd. 1983), str. 1 — 53.